

DAMIAN PUŚLECKI

Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – uwagi *de lege ferenda*

1. Swoisty charakter pracy rolnika przesądził o wyodrębnieniu „wypadku rolniczego” z „pracowniczego” ubezpieczenia społecznego¹. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników² po raz pierwszy wprowadziła do polskiego porządku prawnego pojęcie wypadku przy pracy rolniczej. Pomimo jej nowelizacji w 2004 r.³, na tle obowiązujących rozwiązań nadal istnieje wiele wątpliwości przy kwalifikacji zdarzeń wypadkowych w rolnictwie. Wynikają one zarówno z niedoskonałości definicji działalności rolniczej, jak i definicji wypadku przy pracy rolniczej. Trudności występujące w postępowaniu powypadkowym prowadzonym przez KRUS, stanowiska w doktrynie i bogate orzecznictwo mogą skłaniać do stwierdzenia, że definicja wypadku przy pracy rolniczej nie obejmuje wszystkich zdarzeń wypadkowych, które mogą wystąpić w rolnictwie.

Celem artykułu jest próba sformułowania nowego pojęcia wypadku przy pracy rolniczej. Realizacja tak określonego celu wymaga przede wszystkim analizy i oceny aktualnej definicji zawartej w art. 11 ustawy ubezpieczeniowej. Zabiegu tego należy dokonać przy uwzględnieniu kilku założeń o charakterze wyjściowym.

¹ Potrzebę wyraźnego odróżnienia wypadku przy pracy rolniczej ustawodawca polski zauważył dopiero w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Po raz pierwszy pojęcie wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym wprowadziła ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. Nr 32, poz. 140.

² Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tekst jedn.: Dz. U. 2008, Nr 50, poz. 291 ze zm., (dalej jako: ustawa ubezpieczeniowa).

³ Ustawa z 2 kwietnia 2004 o zmianie ustawy o społecznym ubezpieczeniu rolników oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 2004, Nr 91, poz. 873.

Po pierwsze – trzeba mieć na uwadze zakres podmiotowy ubezpieczenia wypadkowego, obejmującego producentów rolnych prowadzących działalność rolniczą, pozostających poza stosunkiem pracy oraz członków ich rodzin. Po drugie – należy uwzględnić fakt, że przedmiotem ochrony ubezpieczenia wypadkowego jest zdolność do zdobywania własną pracą środków utrzymania, a zadaniem ubezpieczenia wypadkowego jest przede wszystkim zapewnienie należytej ochrony ubezpieczonemu. Po trzecie – elementem konstruującym pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – jako wyznacznika zakresu przedmiotowego ubezpieczenia – jest przede wszystkim związek wykonywanej przez poszkodowanego czynności z prowadzoną działalnością rolniczą. Po czwarte – praca wykonywana w ramach działalności rolniczej, podobnie jak samo zdarzenie wypadkowe, posiada cechy swoiste⁴, niewystępujące w żadnej innej działalności gospodarczej czy zawodowej.

Mając na względzie wskazane założenia, do realizacji określonego powyżej celu konieczne będzie udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu aktualne pojęcie wypadku przy pracy rolniczej jest adekwatne do swoistych cech pracy rolniczej i zdarzeń wypadkowych występujących w rolnictwie oraz czy istnieje możliwość rozgraniczenia czynności składających się na działalność rolniczą od innych czynności rolnika związanych z gospodarstwem domowym? Przy konstruowaniu nowego pojęcia wypadku przy pracy rolniczej pomocne może okazać się porównanie jego obowiązującej obecnie definicji z pojęciem tzw. wypadku pracowniczego. Cennym zabiegiem będzie sięgnięcie do rozwiązań przyjętych w innych regulacjach prawnych, w szczególności niemieckiej, francuskiej i włoskiej.

2. Pojęcie wypadku definiowane jest w literaturze jako „nieszczęśliwe wydarzenie, nieszczęście, katastrofa, zjawisko gwałtowne i niespodziewane”⁵. Nieszczęśliwe wydarzenie, które przydarzy się rolnikowi podczas pracy, niekiedy bywa potocznie nazywane wypadkiem. Warto jednak podkreślić, że wystąpienie takiego zdarzenia nie przesądza jeszcze, że jest to wypadek przy pracy rolniczej. Należy tu zatem mówić o wystąpieniu zdarzenia wypadkowego.

Aby można było zdarzenie wypadkowe uznać za wypadek przy pracy rolniczej, konieczne jest, by łącznie spełniło ono przesłanki określone

⁴ Szerzej D. Puślecki, *Z problematyki prawnej wypadku przy pracy rolniczej*, „Prawo i Administracja”, t. V, 2006, s. 325 i n.

⁵ Np. W. Domaszewski (red), *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1968, s. 328.

w ustawie. Należą do nich nagłość zdarzenia, wywołująca je przyczyna zewnętrzna oraz związek wykonywanej czynności z prowadzoną działalnością rolniczą.

Mając na uwadze pierwszą przesłankę ustawową, trzeba zaznaczyć, że znacznej części zdarzeń wypadkowych towarzyszy cecha nagłości w potocznym rozumieniu tego słowa. Cecha ta występuje niewątpliwie we wszystkich tych urazach, do których ujawnienia wystarczy krótkie działanie wywołującego je czynnika. Należą do nich na przykład potłuczenia, złamania lub inne skaleczenia. Wypadki, których przyczyną jest szkodliwe oddziaływanie czynników chemicznych czy klimatycznych, wymagają często dłuższego działania przyczyn je wywołujących⁶. Wąska interpretacja pojęcia „nagły”⁷ nie pozwalałaby na uznanie za wypadek tych zdarzeń, które do swojego powstania wymagają dłuższego czasu, gdyż nie mieści się to w potocznym rozumieniu tego słowa. Pojęcie nagłości należy zatem interpretować szerzej.

Zgodnie z wyrokiem Trybunału Ubezpieczeń Społecznych (TUS) z 19 września 1958 r., zdarzenie uważa się za nagłe, jeżeli trwało ono krótko bądź przez pewien okres, nie dłużej jednak niż przez 1 dzień⁸. W innym orzeczeniu z 30 czerwca 1999 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że zdarzenie będące istotnym zewnętrznym czynnikiem wywołującym negatywną reakcję organizmu i stanowiące przyczynę wypadku przy pracy posiada cechę nagłości tylko wtedy, gdy przebiega w czasie nie dłuższym niż trwanie dnia pracy⁹.

Powyższe orzeczenia dotyczą nierolniczych wypadków przy pracy. Definicje wypadku przy pracy rolniczej i wypadku przy pracy „pracownika” w części charakteryzującej zdarzenia wypadkowe sformułowane zostały podobnie¹⁰, a zatem takie elementy, jak nagłość i wywołanie przyczyną zewnętrzną, są wspólne dla obu typów wypadków przy pracy.

Niezależnie od trudności praktycznych, jakie niesie ze sobą interpretacja pojęcia nagłości zdarzenia, należy zauważyć, że w definicji wypadku ustawodawca posłużył się zwrotem „nagle zdarzenie wywołane przyczyną

⁶ Por. W. Szubert, *Ubezpieczenie od wypadków przy pracy w perspektywie rozwojowej*, „Państwo i Prawo” 1950, z. 10, s. 37.

⁷ Definicja słownikowa: „w sposób nieoczekiwany, zaskakujący, naraz, wnet, szybko, raptownie”.

⁸ Zob. wyrok TUS z 19 września 1958 r., TR III 149/1958, OSPiKA 1960, poz. 64.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 30 czerwca 1999 r., II UKN 24/99, OSNAPiUS 2000, nr 18, poz. 697.

¹⁰ Zob. D. Puślecki, op. cit., s. 330 i n.

zewnętrzna”, a nie „zdarzenie wywołane nagłą przyczyną zewnętrzną”. Zgodnie więc z literalnym brzmieniem definicji, cechą nagłości należy odnieść nie do przyczyny zewnętrznej, ale do zdarzenia tą przyczyną wywołanego. Nagłe zdarzenie ma być zatem wywołane przyczyną zewnętrzną. Skoro zaś zdarzeniami są choroba, kalectwo lub śmierć, to właśnie one mają być nagłe. Nie może to jednak dotyczyć natychmiastowego ujawnienia się skutku zadziałania przyczyny zewnętrznej, takie założenie nie miałyby bowiem sensu. „Nagły” nie znaczy więc „natychmiastowy” w znaczeniu czasowym, ale „nieoczekiwany biologicznie”¹¹.

Skutek zadziałania na organizm człowieka przyczyny zewnętrznej (uszczerbek na zdrowiu lub śmierć) nie musi być natychmiastowy, aby był nagły biologicznie. Może się on bowiem ujawnić po pewnym, nawet dłuższym upływie czasu od faktu zadziałania przyczyny zewnętrznej. W tym znaczeniu nagłą będzie na przykład śmierć rolnika, która nastąpiła kilka dni po upadku z drabiny. Śmierć ta będzie nagłą, gdyż nie była oczekiwana biologicznie, chociaż nie będzie nagłą w stosunku do czasu zadziałania przyczyny zewnętrznej. Przykładem zdarzenia nagłego może być zatem na przykład upadek z wysokości, uderzenie, zatrucie środkami chemicznymi, udar słoneczny czy też odmrożenie.

Zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną to z kolei zdarzenie spowodowane działaniem czynników, które nie mogą tkwić w organizmie uszkodzonym ani wynikać z właściwości tego organizmu. Są to więc takie przyczyny, na które sam uszkodzony nie ma wpływu. Przyczyną zewnętrzną może być każde zjawisko świata zewnętrznego, w szczególności zjawisko natury mechanicznej (uderzenie, zgniecenie, przecięcie), jak i chemicznej czy termicznej, a także atak innego człowieka¹² lub zwierzęcia¹³. Wszelakiego rodzaju schorzenia wewnętrzne mogą jednak zostać uznane za wypadek przy pracy, jeżeli nastąpi element sprawczy o charakterze zewnętrznym i stymulującym, który pogłębi istniejący stan chorobowy¹⁴.

W praktyce niejednokrotnie wyznaczenie granicy pomiędzy „zewnętrznością” i „wewnętrznością” przyczyny „szkody na osobie” stwarzało

¹¹ I. Jędrasik-Jankowska, *Ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe*, Warszawa 2002, s. 61.

¹² Z. Salwa, *Pojęcie wypadku przy pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2003, nr 3, s. 19.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z 6 lutego 2000 r., II UKN 425/99, OSNAPiUS 2001, nr 16, poz. 521.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z 18 sierpnia 1999 r., II UKN 87/99, OSNP 2000, nr 20, poz. 760, oraz wyrok Sądu Najwyższego z 22 listopada 2000 r., II UKN 63/00, OSNP 2002, nr 13, poz. 316.

poważne trudności. W sprawie tej kilkakrotnie stanowisko zajmowały Sąd Najwyższy oraz Trybunał Ubezpieczeń Społecznych. Orzecznictwo przyczyniło się do rozszerzenia interpretacji przyczyny zewnętrznej na zjawiska natury społecznej, organizacyjnej i inne, które były w stanie doprowadzić do wystąpienia uszczerbku na zdrowiu¹⁵.

Przyczyną zewnętrzną może być nawet niefortunny odruch pracownika – jego nieskoordynowane poruszenie się, powodujące potknięcie się i upadek nawet na gładkiej powierzchni¹⁶. Wyłączenie tej przyczyny byłoby uzasadnione tylko wtedy, gdyby istniały podstawy do ustalenia, że wypadek został spowodowany jego schorzeniem łączącym się na przykład ze skłonnością do omdleń lub zaburzeń równowagi.

Przyczyną sprawczą (zewnętrzną) wypadku przy pracy może być każdy czynnik zewnętrzny (niewynikający z wewnętrznych właściwości człowieka), zdolny wywołać w istniejących warunkach szkodliwe skutki. W tym znaczeniu przyczyną zewnętrzną może być także czynność poszkodowanego (np. przewrócenie się na równej nawierzchni). Źródłem wypadku może być zarówno przypadek niezawiniony przez pracownika (potknięcie się, odruch), jak i jego nieostrożność¹⁷.

Zdarzenie spowodowane przyczyną zewnętrzną to takie zdarzenie, spowodowane działaniem czynników, nie mogą tkwić w organizmie poszkodowanego ani wynikać z właściwości tego organizmu. Będą to więc takie przyczyny, na które sam poszkodowany nie ma wpływu.

Przyczyna wypadku przy pracy musi mieć charakter obiektywnego zagrożenia zdrowia i życia „pracownika” i powinna być jednocześnie zakłóceniem procesu pracy¹⁸. Chodzi tu o określoną nadzwyczajną sytuację związaną z pracą (przykładowo: okoliczności zmuszające człowieka do nadmiernego wysiłku). Ocena tej sytuacji wymaga uwzględnienia możliwości fizycznych i psychicznych poszkodowanego w wypadku, między innymi jego wieku i kondycji w dniu wystąpienia zdarzenia wypadkowego.

Zewnętrzna przyczyna wypadku może wystąpić także w wyniku zawnionego działania poszkodowanego. Przykładem może tu być nie-

¹⁵ Zob. wyrok z 16 czerwca 1980 r., III PR 33/80, „Służba Pracownicza” 1980, nr 12, poz. 29.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 15 czerwca 1980 r., III PR 33/80 (niepublikowany).

¹⁷ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 11 lutego 1963 r., III PO 15/62, OSNCP 1963, nr 10, poz. 215.

¹⁸ Szerzej por. uzasadnienie do wyroku Sądu Najwyższego z 5 czerwca 1984 r., II PRN 2/84, OSNCP 1985, nr 2, poz. 102, a także wyrok Sądu Najwyższego z 6 maja 1976 r., III PZP 2/76, nr 11, poz. 239.

ostrożność w zachowaniu, którego skutkiem będzie skaleczenie ręki przez maszynę lub złamanie nogi przy nieszczęśliwym upadku z prowizorycznie naprawionej drabiny. Należy jednak pokreślić, że chociaż wina poszkodowanego nie ma znaczenia dla stwierdzenia samego wypadku, to pełni ona rolę czynnika korygującego prawo do świadczeń¹⁹. Przyczyna zewnętrzna musi więc mieć charakter obiektywny, to znaczy powinna być niezależna od woli i świadomości ofiary wypadku²⁰.

Warto zauważyć, że wymóg zewnętrzności przyczyny wypadku nie oznacza, że ma ona być wyłączną przyczyną doprowadzającą bezpośrednio do uszczerbku na zdrowiu lub śmierci. Wypadek może być także spowodowany łącznym działaniem czynników: zewnętrznego oraz wewnętrznego, tkwiącego w organizmie poszkodowanego, jeżeli bez czynnika zewnętrznego działanie samego czynnika wewnętrznego nie doprowadziłoby do zaistnienia zdarzenia²¹. Do uznania zdarzenia wypadkowego za wypadek przy pracy wystarczy zatem, by działanie przyczyny zewnętrznej wywarło tylko pośredni wpływ na jego skutek, wywołując dolegliwości natury wewnętrznej.

3. Przesłanką stwarzającą najwięcej trudności w postępowaniu powypadkowym jest stwierdzenie wystąpienia związku wykonywanej przez poszkodowanego czynności z prowadzoną działalnością rolniczą. Warto zatem w tym miejscu określić wzajemną relację pojęć „praca rolnicza” i „działalność rolnicza”.

Pojęcie „pracy rolniczej” nie zostało dotychczas przez ustawodawcę zdefiniowane²². W języku potocznym i w naukach technicznych termin „praca” pojawia się wszędzie tam, gdzie występuje działanie siły dla przezwyciężenia oporu. W takim ujęciu można zatem mówić o pracy nie tylko ludzi, lecz także zwierząt (np. koni) i maszyn. Praca w ujęciu ekonomicznym to świadoma i celowa działalność człowieka skierowana na środowisko przyrodnicze w celu przystosowania go do własnych potrzeb. W tym znaczeniu praca obejmuje zarówno wysiłek fizyczny człowieka (praca mięśni), jak i intelektualny (praca umysłu)²³. Pracą rolnicza – w szerszym ujęciu –

¹⁹ I. Jędrasik-Jankowska, op. cit., s. 66.

²⁰ Wyrok z 24 października 1978 r., III URN 26/78, „Nowe Prawo” 1981, nr 3, s. 155.

²¹ Wspomniana powyżej uchwała Sądu Najwyższego z 11 lutego 1963 r., III PO 15/61, OSPiKA 1964, nr 23.

²² Takiego zabiegu dokonał natomiast ustawodawca włoski; zob. art. 207 włoskiej ustawy wypadkowej.

²³ K. Secomski (red.), *Mala encyklopedia ekonomiczna*, Warszawa 1974, s. 604.

będzie więc świadomym przedsięwzięciem człowieka skierowanym na środowisko przyrodnicze w celu prowadzenia działalności rolniczej²⁴.

Należy zauważyć, że ustawodawca polski nie zawsze definiuje „działalność rolniczą”, a definicje legalne występujące w różnych aktach prawnych nie są identyczne²⁵. W ustawie ubezpieczeniowej przez „działalność rolniczą” należy rozumieć działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym produkcji ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej²⁶. Aby można było mówić o działalności rolniczej, konieczne jest zatem istnienie odpowiednio zorganizowanych instrumentów (gospodarstwa rolnego) oraz podmiotu, który tę działalność prowadzi (producenta rolnego). Efektem tej działalności są przede wszystkim produkty rolne.

Do czynności związanych z tą działalnością należy zaliczyć wszystkie czynności, które zmierzają do wytworzenia danego produktu (np. orka, siew, zbiór). Proces produkcyjny składa się jednak z różnych faz: od czynności przedprodukcyjnych (przygotowawczych) do poprodukcyjnych (obejmujących przetworzenie i zbycie wytworzonych produktów). Dopiero na rynku realizuje się bowiem społeczny i ekonomiczny sens aktywności podmiotu prowadzącego działalność rolniczą²⁷. Należy jednak zauważyć, że stwierdzenie to nie dotyczy gospodarstw o charakterze socjalnym – samozaopatrzeniowym.

Zdaniem R. Budzinowskiego, w prawie polskim pojęcie działalności rolniczej jest ujmowane wąsko, gdyż nie obejmuje czynności mieszczących się w fazie poprodukcyjnej. W różnych regulacjach prawnych można dostrzec przejawy uwzględnienia tych czynności, brakuje jednak jednej szerszej koncepcji działalności rolniczej. W definicjach sprowadza się bowiem działalność rolniczą tylko do działalności wytwórczej, wyraźnie odróżniając ją od przetwarzania oraz sprzedaży produktów rolnych. W tym zakresie prawne pojęcie działalności rolniczej odbiega od regulacji włoskiej czy francuskiej²⁸. Także regulacja wspólnotowa posługuje się rozważanym pojęciem w wąskim znaczeniu. Warto jednak podkreślić, że funkcjonowanie rolnictwa w ramach gospodarki rynkowej wymusza szersze ujmowanie

²⁴ D. Puślecki, *Z rozważań nad pojęciem wypadku przy pracy rolniczej*, w: R. Budzinowski (red.), *Problemy prawa rolnego i ochrony środowiska*, Poznań 2004, s. 198.

²⁵ Tak R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, „Prawo i Administracja”, t. II, 2003, s. 167.

²⁶ Art. 6 pkt 3 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 1998, Nr 7, poz. 25 z późn. zm.

²⁷ Tak R. Budzinowski, op. cit., s. 170.

²⁸ Ibidem, s. 172 i n.

działalności rolniczej przez objęcie jej zakresem działalności zmierzającej do obróbki i sprzedaży wytworzonych produktów.

Terminy „praca rolnicza” i „działalność rolnicza” są ze sobą ściśle powiązane w ten sposób, że pojęcie pracy rolniczej zawiera się w pojęciu działalności rolniczej. Praca rolnicza jest więc pojęciem węższym od działalności rolniczej, a jej wykonywanie jest konieczne do prowadzenia tej działalności. Nie istnieje bowiem praca rolnicza, która nie służy prowadzeniu działalności rolniczej. W związku z tym na działalność rolniczą mogą składać się także takie czynności, które nie są związane bezpośrednio z pracą rolniczą²⁹.

Ustawodawca za wypadek przy pracy rolniczej nakazał traktować zdarzenie nagłe wywołane przyczyną zewnętrzną, które nastąpiło podczas wykonywania czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej albo pozostających w związku z wykonywaniem tych czynności. W porównaniu z poprzednią definicją, rozszerzony został zakres ochrony ubezpieczeniowej na zdarzenia wypadkowe, które powstały przy wykonywaniu przez rolnika czynności związanych nie tylko z pracą rolniczą, lecz z działalnością rolniczą. Na gruncie obowiązującej regulacji należy więc mówić o związku wykonywanej przez rolnika czynności z prowadzoną działalnością rolniczą.

Warto również podkreślić, że chodzi tu zarówno o czynności, które składają się na wykonywanie „pracy”, jak i zmierzanie do jej wykonania przez podejmowanie czynności przygotowawczych czy organizacyjnych albo podejmowanie czynności następczych prowadzących do jej zakończenia. Czasowy związek wykonywanych czynności z wypadkiem może być więc bezpośredni (w czasie siewu, orki, zbioru, karmienia zwierząt gospodarskich itp.), albo pośredni – w przypadku czynności poprzedzających taką pracę lub następujących po niej³⁰.

W praktyce rozgraniczenie czynności związanych z działalnością rolniczą od tych niezwiązanych stanowi niejednokrotnie poważną trudność. Z drugiej strony należy zaznaczyć, że na tle wspomnianej kwestii w łatwy sposób może dochodzić do nadużyć. Zdarzenia wypadkowe w rolnictwie często dzieją się bez udziału świadków, dlatego też wskazane ich okoliczności mogą łatwo zostać zniekształcone przez poszkodowanych.

Dla uznania wypadku przy pracy rolniczej istotne jest często ustalenie celu wykonania czynności przez poszkodowanego, nie tylko w gospodar-

²⁹ Oczywiście należy mieć tu na uwadze działalność rolniczą samozatrudnionego rolnika.

³⁰ Uzasadnienie do wyroku Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., II UKN 176/00, OSNP 2002, nr 17, poz. 416.

stwie, ale także poza nim. Przykładowo, wykorzystywać konia można także w celach niezwiązanych z prowadzeniem działalności rolniczej (wyciągi konne, rekreacja, prace budowlane)³¹. Samodzielnie prowadzona budowa domu mieszkalnego przez ubezpieczonego rolnika nie może być jednak uznana za czynność składającą się na działalność rolniczą w rozumieniu przepisu art. 11 ustawy³².

Za wypadek przy pracy rolniczej należy uznać każde zdarzenie wypadkowe przy zbiorze warzyw i owoców, bez względu na to, czy miały służyć własnym potrzebom, czy były przeznaczone na sprzedaż³³, dla kwalifikacji zdarzenia wypadkowego nie jest bowiem istotne przeznaczenie zbieranych produktów rolnych. W definicji działalności rolniczej³⁴ nie ma wyraźnego wskazania, by wytworzone przez rolnika produkty były przeznaczone wyłącznie na rynek. Produkcja roślinna i zwierzęca są niewątpliwie działalnościami rolniczymi i nie tracą swego charakteru w gospodarstwie samozaopatrzeniowym. Mają one charakter wytwórczy i mogą być przeznaczona na własne cele rolnika i jego rodziny.

Trudności przy kwalifikacji zdarzenia wypadkowego mogą pojawić się, gdy nastąpi ono podczas przygotowywania posiłku³⁵. Czynność ta jest bowiem silnie związana z gospodarstwem domowym. Nie można jednak uznać zdarzenia wypadkowego zaistniałego podczas przygotowywania posiłków za wypadek przy pracy rolniczej. Gdyby natomiast zdarzenie wypadkowe nastąpiło podczas przygotowywania przez rolnika pokarmu dla hodowanych zwierząt czy posiłku regeneracyjnego, to wówczas spełnione byłyby przesłanki konieczne do uznania zdarzenia za wypadek przy pracy rolniczej.

Kwalifikacja zdarzeń wypadkowych, które nastąpiły w drodze ubezpieczonego do gospodarstwa bądź w drodze powrotnej³⁶, nie budzi zazwyczaj wątpliwości pod względem związku z prowadzoną działalnością rolniczą. Problemy pojawiają się najczęściej przy ocenie drogi pokonywanej przez

³¹ Szerzej uzasadnienie do uchwały Sądu Najwyższego, Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z 6 marca 1979 r., III UZP1/79, OSP 1979, poz. 186.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 28 czerwca 1995 r., III AUr 178/95, OSA 1995, nr 7-8, poz. 66.

³³ Orzeczenie Sądu Najwyższego, Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, z 3 czerwca 1981 r., III URN 421/81, OSNCP 1981, poz. 245.

³⁴ Zob. R. Budzinowski, op. cit., s. 167.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 28 grudnia 1995 r., III Aur 752/95, OSA 1995, nr 11-12, poz. 75.

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 20 listopada 1998 r., II UKN 321/98, OSNAPiUS 2000, nr 1, poz. 34.

ubezpieczonego. Powinna być ona nieprzerwana (chyba że przerwa była życiowo uzasadniona), najkrótsza lub najdogodniejsza ze względów komunikacyjnych³⁷.

Świadczenie przez ubezpieczonego, na zasadach wzajemności przyjętej w warunkach lokalnych, pomocy sąsiedzkiej na rzecz prowadzącego działalność rolniczą sąsiada jest objęte ochroną ubezpieczeniową³⁸. Chodzi tu oczywiście o pomoc nieodpłatną (tzw. praca za pracę). Odnosi się ono do wykonywania zwykłych czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej także wtedy, gdy sąsiad, na rzecz którego pomoc była świadczona, nie podlega ubezpieczeniu wypadkowemu – ofiarowanie pomocy sąsiedzkiej wynika ze swoistości działalności rolniczej.

Nie utraciło aktualności ukształtowane w poprzednim stanie prawnym stanowisko Sądu Najwyższego, że zwykle czynności wykonywane przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa, związane w tak ścisły sposób z gospodarowaniem, że bez nich nie mogłoby ono funkcjonować prawidłowo³⁹. Za przeciwieństwo czynności zwykłych Sąd Najwyższy uznał czynności niecodzienne, nieoczekiwane w ramach zwykłego gospodarowania, jak np. eksperymenty agrotechniczne lub zootechniczne lub próby zastosowania nowych maszyn, technologii lub środków chemicznych.

Za funkcjonalnym związkiem wypadku z wykonywaniem zwykłych czynności Sąd Najwyższy opowiadał się na tle wypadków, które zdarzyły się przy pokonywaniu drogi między polem a domem, w drodze do magazynu, po zakup nawozów sztucznych, przy posługiwaniu się zwierzęciem gospodarskim lub domowym, podczas rozbiórki domu należącego do gospodarstwa rolnego dla uzyskania pomieszczenia magazynowego na paszę⁴⁰. Chodzi tu zatem o typowe czynności rolnicze, takie, które służą

³⁷ W myśl § 14 rozporządzenia MPiPS oraz MZiOS z 17 października 1975 r. w sprawie zasad i trybu orzekania o uszczerbku na zdrowiu oraz wypłacania świadczeń z tytułu wypadku przy pracy w drodze do pracy i z pracy oraz z tytułu chorób zawodowych (Dz. U. Nr 36, poz. 199) uważa się, że wypadek nastąpił w drodze do pracy lub z pracy, jeżeli droga do pracy albo z pracy była drogą najkrótszą i nie została przerwana lub gdy droga ta została przerwana, jeżeli przerwa była życiowo uzasadniona, a czas jej nie przekraczał granicy potrzeby, albo gdy droga nie była najkrótszą, ale była dla pracownika najdogodniejszą ze względów komunikacyjnych.

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1999 r., II UKN 264/99, OSNAPiUS 2001, nr 8, poz. 281.

³⁹ Uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z 29 maja 1980 r., III UZP 2/80, OSNCP 1980, nr 11, poz. 208.

⁴⁰ Zob. uchwałę Sądu Najwyższego z 6 marca 1979 r., III UZP 1/79, OSNCP 1979, nr 7-8, poz. 145; uchwałę Sądu Najwyższego z 6 czerwca 1979 r., III UZP 4/79, OSNCP 1979, nr 12, poz. 231; wyrok Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1981 r., III URN 21/81, OSNCP 1981, nr 12, poz. 245.

prowadzeniu działalności rolniczej lub pozostają w związku z wykonywaniem tych czynności⁴¹.

W doktrynie i orzecznictwie zauważyć można tendencje do szerszej interpretacji pojęcia zwykłych czynności⁴². Za czynności te należy uznać czynności wynikające w sposób naturalny i celowy z potrzeb danego gospodarstwa rolnego, niezbędne w konkretnej sytuacji do prowadzenia określonej działalności rolniczej⁴³. Do tej grupy czynności można by zaliczyć przykładowo czynność zakupu ziemi czy sprzętu rolniczego. Zakres pojęcia niedookreślonego „zwykłe czynności” należy oceniać indywidualnie w odniesieniu do prowadzonej przez ubezpieczonego działalności rolniczej. Nie można go zawężyć wyłącznie do czynności rutynowych, wykonywanych codziennie, okresowo czy powszechnie uznawanych za zwyczajne. Zwykłą czynnością niezbędną przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego jest także zakup środków produkcji, narzędzi pracy, inwentarza, chociaż nie jest to czynność wykonywana codziennie, lecz w miarę potrzeby. Będą to zatem czynności wynikające w sposób naturalny i celowy z potrzeb danego gospodarstwa rolnego, niezbędne w konkretnej sytuacji do prowadzenia określonej działalności rolniczej.

Wprowadzenie przez ustawodawcę wymogu związku wykonywanej czynności z działalnością rolniczą nie ułatwia rozgraniczania czynności składających się na tę działalność od innych czynności rolnika. Aktualna definicja wyraźnie rozszerza krąg czynności uznawanych przy kwalifikacji zdarzenia wypadkowego za związane z działalnością rolniczą. Większość spornych sytuacji rozpatrywanych przez polskie sądownictwo wynika z niedoskonałości definicji wypadku przy pracy rolniczej. Przedstawione powyżej kwestie mają jednak znaczenie dla ochrony osób pracujących w rolnictwie.

4. Warto w tym miejscu zestawzić definicje rolniczego wypadku przy pracy z tzw. wypadkiem pracowniczym⁴⁴. Porównanie tych dwóch typów

⁴¹ Uzasadnienie do wyroku Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., II UKN 176/2000, OSNAPiUS 2002, nr 17, poz. 416; wyrok Sądu Najwyższego z 6 sierpnia 1998 r., II UKN 14/98, OSNAPiUS 1999, nr 15, poz. 499.

⁴² Szerzej: B. Banaszkiwicz, *Glosa do uchwały SN z 6 lutego 1979 r., III UZP 1/79*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 7, s. 139.

⁴³ Zob. uzasadnienie do wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 7 marca 1995 r., III Aur 99/95, OSA 1995, nr 4, poz. 38.

⁴⁴ Przez pojęcie wypadku pracowniczego należy rozumieć wypadek osób podlegających ustawie z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, tekst jedn.: Dz. U. 2009, Nr 167, poz. 1322 (dalej jako: pracownicza ustawa wypadkowa).

wypadków przy pracy pozwoli wskazać na ich elementy wspólne oraz uwypuklić różnice występujące pomiędzy nimi.

Przystępując do porównania obu pojęć wypadku przy pracy, nie można zapomnieć o zakresie podmiotowym rolniczego ubezpieczenia wypadkowego. Jest to podstawowy element zasadniczo odróżniający oba typy zdarzeń wypadkowych. Prowadzona działalność rolnicza stanowi tu poniekąd o tytule podlegania ubezpieczeniu wypadkowemu, a zakres podmiotowy ubezpieczenia uwarunkowany jest rodzinnym charakterem gospodarstw rolnych i swoistością pracy w rolnictwie. Warto jednakże nadmienić, że ustawodawca umożliwił niektórym osobom przystąpienie do ubezpieczenia na wniosek.

Definicje wypadku przy pracy rolniczej i wypadku przy pracy „pracownika” w części charakteryzującej zdarzenia wypadkowe uregulowane zostały podobnie. Takie elementy, jak nagłość i wywołanie przyczyną zewnętrzną, są wspólne dla obu typów wypadków przy pracy. Jedynym elementem, który odróżnia pierwsze człony obu definicji, jest konieczność wystąpienia urazu⁴⁵ w „pracowniczym wypadku przy pracy”.

Ustawodawca definiując „wypadek pracowniczy” wskazuje na jego bezpośredni związek z pracą. W dalszej części definicji określa poszczególne czynności uznawane za wykonywanie pracy. W pierwszej kolejności wymienione zostały zwykle czynności pracownika, obejmujące w zasadzie wszystkie czynności wykonywane przez niego na terenie zakładu pracy i w czasie godzin pracy. Ich zakres precyzuje przede wszystkim umowa o pracę. Gdyby jednak pracodawca nałożył na pracownika polecenie wykraczające poza te czynności i doszłoby do wypadku, to – zgodnie z orzecnictwem⁴⁶ – pracownik jest chroniony tak, jak podczas wykonywania zwykłych obowiązków. Na pracę składają się także czynności wykonywane w ramach czynności realizowanych na rzecz pracodawcy. Za wypadki przy pracy uznawane są również zdarzenia powstałe w wyniku wykonywania czynności na rzecz pracodawcy nawet bez polecenia oraz te, które zdarzyły się w drodze między siedzibą pracodawcy a miejscem wykonywania obowiązków przez pracownika.

W przypadkach, w których zdarzeniu wypadkowemu ulegnie osoba działająca na własny rachunek, ustawodawca wymaga ustalenia związku pomiędzy wykonywaną czynnością a prowadzoną działalnością pozarol-

⁴⁵ Szerzej, W. Witoszko, *Pojęcie stałego i długotrwałego uszczerbku na zdrowiu w razie jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy*, „Monitor Prawa Pracy” 2005, nr 5, s. 124.

⁴⁶ II UKN, 465/98, OSNAPiUS 2000, nr 7, poz. 288.

niczą. Zakres wykonywanych czynności będzie zależeć od charakteru prowadzonej działalności gospodarczej. Warto jednak zaznaczyć, że o ile w przypadku przedsiębiorcy czasami może zachodzić związek pomiędzy przedsiębiorstwem a gospodarstwem domowym, o tyle w przypadku działalności rolniczej związek ten występuje praktycznie zawsze.

Ustalenie związku z wykonywaną pracą w odniesieniu do wypadku pracowniczego w większości nieskomplikowanych przypadków nie nastręcza trudności. Można bowiem wyraźnie określić, czy wypadek nastąpił w czasie pracy i w miejscu jej wykonywania. Podobnie jest w przypadku większości prowadzonych działalności gospodarczych. Kwestie sporne, które mogą tu występować, wynikają z uwarunkowań wykonywania określonego zawodu czy prowadzenia działalności gospodarczej.

Przy kwalifikacji rolniczych zdarzeń wypadkowych pojawiają się jednak poważne problemy. Wynikają one ze swoistości pracy rolnika charakteryzującej się dużą różnorodnością: czynności zawodowo rolnicze, czynności, które można by przypisać innym zawodom, a nawet czynności życia codziennego. Obok zwykłych czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej, rolnik wykonuje niejednokrotnie cały szereg innych prac i prowadzi gospodarstwo domowe. Zarówno w praktyce, jak i w doktrynie oddzielenie od siebie tych dwóch typów czynności, tak mocno związanych ze sobą w życiu wiejskim, nie należało i nie należy do zadań łatwych⁴⁷.

Niezbędne jest jednak wytyczenie granicy pomiędzy tymi czynnościami nawet wówczas, gdy wydaje się ona sztuczna. W przeciwnym razie rolnik otrzymałby od ustawodawcy większą ochronę niż pracownik czy przedsiębiorca, którzy nie mają przecież prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego z tytułu wypadków zaistniałych w gospodarstwie domowym. Wytyczenie tych granic nie jest rzeczą prostą i w dużej mierze zależy od konkretnego stanu faktycznego.

Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej jest szersze od definicji wypadku pracowniczego. Łączy ono pojęcie wypadku przy pracy rolniczej z pojęciem wypadku w drodze do pracy i z pracy, jak również wypadku zrównanego z wypadkiem przy pracy. Rolnicze wypadki przy pracy cechuje to, że zdarzają się masowo i zarazem niepostrzeżenie, a ofiarami wypadków oprócz rolnika są często członkowie jego rodziny (małoletnie dzieci i osoby w podeszłym wieku). Zdarzenia takie spowodowane są

⁴⁷ B. Wierzbowski, *Prawo ubezpieczeń społecznych w przebudowie ustroju rolnego*, Toruń 1985, s. 179.

niekiedy skutek podejmowania przez osoby pracujące w gospodarstwie rolnym działań wymagających wysokich kwalifikacji specjalistycznych, dokonywanych często z naruszeniem przepisów bezpieczeństwa pracy⁴⁸.

5. Warto przyjrzeć się definicjom wypadku przy pracy rolniczej przyjętym w ustawodawstwie niemieckim, francuskim i włoskim. W prawie niemieckim ustawodawca nie wyodrębnił pojęcia wypadku przy pracy rolniczej. Zdarzenia wypadkowe w rolnictwie podlegają bowiem ogólnemu reżimowi prawnemu⁴⁹, który obejmuje wszystkie osoby pracujące, a więc także zatrudnionych pracowników i przedsiębiorców. Zgodnie z § 8 księgi VII niemieckiego kodeksu socjalnego, przez pojęcie wypadku przy pracy rozumie się zdarzenie wypadkowe, któremu ulega osoba objęta ubezpieczeniem na skutek wykonywanej pracy. Wypadki przy pracy definiuje się jako zdarzenia ograniczone czasowo, powodujące zewnętrzne lub wewnętrzne obrażenia ciała, które w konsekwencji mogą prowadzić do uszczerbku na zdrowiu albo śmierci⁵⁰.

Należy podkreślić, że ochroną ubezpieczeniową objęte są wszystkie prace wykonywane w obrębie określonego zawodu (w odniesieniu działalności rolniczej np. transport nawozu, droga na pole podczas żniw, odnawianie i przechowywanie narzędzi pracy/maszyn rolniczych lub pokonywanie drogi do i z pracy mieszkającego w innej miejscowości rolnika). Z ochrony tej wyłączone są natomiast czynności, które służą celom prywatnym (np. zakupy w drodze do pracy)⁵¹.

W ustawodawstwie włoskim pojęcie wypadku przy pracy rolniczej definiuje art. 210 ustawy wypadkowej. Warto nadmienić, że włoski system ubezpieczeń wypadkowych jako jedyny z omawianych w opracowaniu wprowadził pojęcie pracy rolniczej i leśnej⁵². Przez pojęcie to, zgodnie z art. 207 ustawy, włoski prawodawca rozumie wszystkie zajęcia ściśle związane z uprawą gruntu, leśnictwem, hodowlą bydła i pracami pokrewnymi, to znaczy takimi, które wchodzą w zakres działalności przedsiębiorcy rolnego, zgodnie z art. 2135 włoskiego kodeksu cywilnego, nawet jeśli prace są wykonywane przy użyciu maszyn wprawionych w ruch za

⁴⁸ Szerzej zob. J. Zagórski (red.), *Wypadkowość w rolnictwie*, Lublin 1996, s. 58.

⁴⁹ Księga VII niemieckiego kodeksu socjalnego.

⁵⁰ Zob. § 8 księgi VII Sozialgesetzbuch i nn.

⁵¹ Szerzej G. Turner i inni, *Agrarrecht*, Dlg, Frankfurt am Main 2007, s. 154 i n.

⁵² Zob. definicję pracy leśnej – art. 208 włoskiej ustawy wypadkowej (testo unico delle disposizioni per l'assicurazione obbligatoria contro gli infortuni sul lavoro e malattie professionali, D.P.R. 30 giugno 1965, N. 1124 ze zm.).

pomocą czynników nieożywionych, to znaczy nie bezpośrednio przez osobę, która jej używa, oraz nawet jeśli prace nie są wykonywane w imieniu i w interesie gospodarstwa dzierżawiącego grunt⁵³.

Prace pokrewne, dodatkowe, pomocnicze dotyczące przeróbki bądź sprzedaży produktów rolnych, jeśli są wykonywane na gruntach przedsiębiorstwa rolnego lub w interesie i w imieniu przedsiębiorstwa rolnego, objęte są ubezpieczeniem. Ponadto ustawa włoska obejmuje ochroną zdarzenia wypadkowe, które powstały podczas prac przy uprawie warzywników i ogrodów, nawet jeśli wykonywane były na gruntach, dla których nie został ustalony podatek gruntowy⁵⁴.

Za wypadek przy pracy ustawodawca włoski uznaje wszystkie przypadki wypadków przy pracy wywołanych nagłą przyczyną, których następstwem jest śmierć lub stała niezdolność do pracy, całkowita lub częściowa, która powoduje niemożliwość wykonywania pracy przez więcej niż trzy dni⁵⁵.

Wypadek przy pracy rolniczej w prawie francuskim zdefiniowany został w art. L. 752-2 Code rural. Zgodnie z jego brzmieniem, za wypadek przy pracy rolniczej uważane jest zdarzenie, które nastąpiło podczas wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym, na terenie przedsiębiorstwa rolnego, zakładu rolnego lub placu budowy i dotknęło osób wymienionych w art. L. 752-1⁵⁶. Jako wypadek traktowane są również zdarzenia, którym ulegają ubezpieczeni, jeżeli miały miejsce w drodze między miejscem zamieszkania, miejscem pracy lub każdym miejscem związanym z wykonywaniem działalności rolniczej. Ciężar udowodnienia, że wypadek wystąpił w drodze do pracy lub z pracy rolniczej, spoczywa jednak na ubezpieczonym⁵⁷.

Porównanie powyższych uregulowań daje podstawę do sformułowania kilku wniosków.

Najszerszą definicję wypadku, pomijając konieczność wystąpienia przesłanek nagłości zdarzenia, wywołania go przyczyną zewnętrzną i jego

⁵³ Zob. art. 207 włoskiej ustawy wypadkowej.

⁵⁴ Szerzej, P. Sandulli, *La ridefinizione dell'assetto normativo in tema d'assicurazione contro gli infortuni sul lavoro e le malattie professionali*, „Rivista degli Infortuni e delle Malattie Professionali” 1999, nr 4-5, s. 643 i n.

⁵⁵ Zgodnie z brzmieniem art. 210 włoskiej ustawy.

⁵⁶ Chodzi tutaj o osoby pracujące w gospodarstwach, przedsiębiorstwach lub innych zakładach zajmujących się działalnością rolniczą zdefiniowaną w art. L. 722-1 Code rural.

⁵⁷ Zob. A. Pimbert, *Accidents de travail des non salaries agricoles*, „Revue de Droit Rural” 2005, nr 11, s. 15 i n.

skutków na życiu i zdrowiu poszkodowanego, skonstruował ustawodawca francuski. Poza tym faktem definicje w porównywanych ustawodawstwach są do siebie zbliżone. Wszystkie obejmują ochroną zdarzenia związane z działalnością rolniczą zarówno na terenie gospodarstwa, jak i poza nim. Regulacje te ze względu na swoistość działalności rolniczej obejmują również zdarzenia zaistniałe w drodze rolnika do pracy i z pracy.

6. Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej zawarte w art. 11 ustawy ubezpieczeniowej określone zostało nieprecyzyjne i nie obejmuje właściwie ochroną ubezpieczeniową zdarzeń wypadkowych występujących w rolnictwie. Pomijając problemy związane z ustaleniem przesłanek nagłości zdarzenia i wywołania go przyczyną zewnętrzną, najwięcej wątpliwości rodzi kwalifikacja zdarzeń wypadkowych jako wypadków przy pracy rolniczej. Kwestii tych nie rozwiązały ani kolejne nowelizacje ustawy, ani doktryna czy orzecznictwo.

Podstawowym elementem w konstrukcji pojęcie wypadku przy pracy rolniczej jest przede wszystkim związek wykonywanej przez poszkodowanego czynności z prowadzoną działalnością rolniczą. Definicja wypadku powiązana jest zatem ściśle nie z pracą rolniczą, lecz z działalnością rolniczą. Jest to pojęcie węższe od działalności i występuje z nią w ścisłym związku. Nie można tu jednak zapomnieć o swoistym charakterze pracy rolnika, o pracy osób najbliższych rolnikowi, a także o ścisłym związku działalności rolniczej z gospodarstwem domowym.

Nie każde zdarzenie wypadkowe występujące w rolnictwie jest wypadkiem przy pracy. Załączkiem problemów przy kwalifikacji tych zdarzeń są nie tylko przedstawione powyżej argumenty, lecz także zbyt wąsko ujęte przez ustawodawcę pojęcie działalności rolniczej w ustawie ubezpieczeniowej⁵⁸. Nie obejmuje ono bowiem swym zakresem czynności przygotowawczych do produkcji oraz czynności następczych. Nie ułatwia także rozgraniczania czynności składających się na działalność rolniczą od innych czynności związanych z gospodarstwem domowym.

Rolnicy jako wyjątkowa kategoria osób pracujących zasługują w pełni na szczególny rodzaj ochrony od zdarzeń wypadkowych. Ochronę tę ma im zapewnić ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zakres przedmiotowy tej ochrony wyznacza pojęcie wypadku przy pracy rolniczej. Definicja zawarta w art. 11 ustawy, mimo swojej obszerności i przeprowadzonych zabiegów nowelizacyjnych, jest jednak niedoskonała, a jej

⁵⁸ Zob. R. Budzinowski, op. cit., s. 167.

dotychczasowa wykładnia stosowana przez sądy nie jest jednolita. Precyzyjność i zarazem właściwy zakres tej definicji jest sprawą niezwykle istotną, ponieważ od niej przede wszystkim zależy właściwa ochrona interesów poszkodowanych w wypadkach rolniczych oraz ochrona osób pracujących w rolnictwie.

Istnieje zatem uzasadniona potrzeba konkretyzacji pojęcia wypadku przy pracy rolniczej, o którym mowa w art. 11 ustawy ubezpieczeniowej, przy uwzględnieniu jego ścisłego związku z definicją działalności rolniczej. Funkcjonowanie rolnictwa w ramach gospodarki rynkowej wymusza szersze ujmowanie pojęcia działalności rolniczej. Trzeba jednak zauważyć, że nie wszystkie gospodarstwa w Polsce zajmują się produkcją na rynek. Konstruując nowe pojęcie działalności rolniczej należy mieć więc na uwadze także gospodarstwa socjalne, o charakterze samozaopatrzeniowym.

Konieczne jest znowelizowanie pojęcia działalności rolniczej w ustawie ubezpieczeniowej poprzez rozszerzenie jego zakresu na czynności przygotowawcze do produkcji (biorąc pod uwagę funkcjonowanie rolnika na rynku), w tym także na czynności poprodukcyjne obejmujące przykładowo sprzedaż produktów rolnych. Mając na uwadze gospodarstwa socjalne, należy ująć w tej definicji także czynności zmierzające do wstępnego przetworzenia wytworzonych produktów rolnych, dokonywane chociażby w celu ich dłuższego przechowywania i zabezpieczenia przed zepsuciem.

Aktualna definicja wypadku przy pracy rolniczej w art. 11 ustawy ubezpieczeniowej jest zbyt obszerna, co niejednokrotnie powoduje problemy z jej wykładnią. Konstruując nową definicję, należy uwzględnić przede wszystkim funkcje ubezpieczenia wypadkowego oraz jego przedmiot ochrony. Nie można zapomnieć tu także o swoistości pracy rolniczej, charakterze działalności rolniczej, jak również o tym, że największą trudnością jaka występuje obecnie przy kwalifikacji zdarzenia wypadkowego, jest odróżnienie tzw. czynności rolniczych od innych grup czynności wykonywanych w gospodarstwie domowym. Warto również uwzględnić rozwiązania przyjęte w innych państwach zachodnioeuropejskich.

Ustawodawca, dokonując ostatniej znaczącej nowelizacji ustawy ubezpieczeniowej⁵⁹, starał się rozwiązać występujące wcześniej wątpliwości⁶⁰.

⁵⁹ Ustawa nowelizacyjna z 2 kwietnia 2004 r., która weszła w życie 2 maja 2004 r.

⁶⁰ Wątpliwości związane były z brakiem zamieszczenia w przepisach konieczności wystąpienia związku zdarzenia z pracą rolniczą.

Wprowadzone zmiany objęły pierwszy człon definicji, podkreślając konieczność wystąpienia związku zdarzenia wypadkowego z czynnością służącą prowadzeniu działalności rolniczej. Znaczne rozszerzenie definiendum doprowadziło jednak do pojawienia się w definicji błędu logicznego⁶¹. Aktualnie pojęcie wypadku chroni nie tylko czynności związane z pracą, lecz także cały szereg czynności składających się na działalność rolniczą. Zmiana dokonana przez ustawodawcę winna więc pociągnąć za sobą także nowelizację definiensa. Zwrot „pojęcie wypadku przy pracy rolniczej” należałoby zmienić na „pojęcie wypadku przy pracy w działalności rolniczej” bądź – szerzej – na wypadek w rolnictwie”. Aby uniknąć nieporozumień w przyszłości, trafniejsza wydaje się pierwsza propozycja.

Mając na względzie wskazane powyżej rozwiązania przyjęte w wybranych państwach zachodnioeuropejskich, należy opowiedzieć się za utrzymaniem przesłanek nagłości zdarzenia i wywołania go przyczyną zewnętrzną. Są to bowiem elementy konstrukcyjne każdego wypadku przy pracy⁶².

Warto zauważyć, że obecnie obowiązujące, a sformułowane wcześniej⁶³ przez ustawodawcę przesłanki miejsca wystąpienia zdarzenia wypadkowego straciły na znaczeniu. Mimo że w praktyce KRUS nadal w postępowaniu wypadkowym odnotowuje miejsce, gdzie wystąpiło zdarzenie wypadkowe⁶⁴, to jednak podstawowe znaczenie dla kwalifikacji wypadku ma związek wykonywanej przez poszkodowanego czynności z działalnością rolniczą. Nie jest zatem istotne dla istnienia wypadku miejsce jego zaistnienia, lecz to, czy czynność, podczas wykonywania której doszło do zdarzenia, składała się na prowadzoną działalność rolniczą.

Swoistość działalności rolniczej bezspornie przemawia za pozostawieniem rolnikowi ochrony od zdarzeń wypadkowych zaistniałych w drodze do wykonywania czynności rolniczych i drodze powrotnej. Trzeba jednak mieć na względzie linię przyjętą przez orzecznictwo oraz fakt, że nieuzasadnione przerwy w drodze do pracy pozbawiają ochrony

⁶¹ *Definiens* jest zakresowo podrzędny względem *definiendum* – błąd w definiowaniu, definicja fałszywa, za szeroka; por. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1969, s. 50 i n.

⁶² Por. W. Szubert, *Ubezpieczenie od wypadków przy pracy w perspektywie rozwojowej*, „Państwo i Prawo” 1950, z. 10, s. 37; zob. także W. Domaszewski (red.), op. cit., s. 328.

⁶³ Zob. pierwotny tekst ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników przed nowelizacją.

⁶⁴ Informacje uzyskane z Oddziału Regionalnego KRUS w Poznaniu i Placówki Terenowej w Rawiczu.

ubezpieczonego. Warto zauważyć, że ustawodawca niemiecki, francuski i włoski również obejmują ochroną wypadki rolnika w „drodze do pracy i z pracy”.

7. W kontekście powyższych rozważań, a w szczególności konieczności nowelizacji pojęcia działalności rolniczej⁶⁵, warto przedstawić propozycję uproszczenia definicji wypadku przy pracy w rolnictwie, a ściślej – wypadku w działalności rolniczej.

Przez pojęcie wypadku w działalności rolniczej należy rozumieć nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, powodujące uszkodzenie organizmu albo śmierć, jeżeli nastąpiło ono podczas wykonywania czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej albo pozostających w związku z wykonywaniem tych czynności. Za wypadek chroniony uważa się także zdarzenie, które wystąpiło w drodze do miejsca wykonywania tych czynności albo w drodze powrotnej, jeśli nie była ona zakłócona nieuzasadnioną przerwą.

W nowej definicji wypadku niezbędne byłoby dodanie przesłanki o wystąpieniu uszkodzenia organizmu⁶⁶ (w postaci stałego, długotrwałego, a może nawet i zwykłego uszczerbku na zdrowiu) bądź śmierci poszkodowanego⁶⁷. Jest to kolejny element, który przesądza o uznaniu zaistnienia wypadku przy pracy⁶⁸. Przedmiotem ochrony ubezpieczenia wypadkowego są bowiem zdarzenia, które mogą zagrozić zdolności człowieka do zdobywania własną pracą środków utrzymania. Zdarzenia bez wystąpienia określonych skutków (brak obrażeń) powodujących przeszkody w wykonywaniu pracy lub śmierć nie wymagają ochrony ubezpieczeniowej. Nie ma bowiem takiej potrzeby z punktu widzenia funkcji i przedmiotu ochrony ubezpieczenia wypadkowego.

Zaproponowana powyżej definicja wypadku przy pracy w działalności rolniczej, przy uwzględnieniu nowelizacji pojęcia działalności rolniczej, nie rozstrzygnie jednak wszystkich wątpliwości istniejących dziś przy

⁶⁵ Pomijając kwestię konieczności ujednoczenia tego pojęcia w prawie rolnym.

⁶⁶ Por. definicję pracowniczego wypadku i rozwiązania przyjęte w porównywanym ustawodawstwie. Proponuję tu przesłankę uszkodzenia organizmu, gdyż „uraz” to zadziałanie czynnika zewnętrznego, wywołującego w organizmie zmiany anatomiczne i czynnościowe, czyli obrażenia ciała. Rodzaj i rozległość uszkodzeń ciała zależy od charakteru urazu (mechaniczny, termiczny, chemiczny).

⁶⁷ Zob. W. Witoszko, *Uraz jako element definicji wypadku przy pracy*, „Monitor Prawa Pracy” 2006, nr 6, s. 301-305.

⁶⁸ Por. art. 3 ustawy z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, tekst jedn.: Dz. U. 2009, Nr 167, poz. 1322.

kwalifikacji zdarzeń wypadkowych. Należy więc rozważyć, czy istnieje możliwość rozwiązania albo chociaż ograniczenia występowania tych trudności. Trzeba pamiętać, że rozstrzygnięcie wątpliwości w tym zakresie jest istotne nie tylko dla stwierdzenia samego wypadku przy pracy, lecz w konsekwencji przesądza także o uprawnieniu do świadczeń przewidzianych w ustawie⁶⁹.

Najistotniejszą przyczyną problemów w tej materii są trudności z ustaleniem ścisłego związku pomiędzy działalnością rolniczą a gospodarstwem domowym. Zerwanie tego związku nie jest w praktyce możliwe, gdyż jest to cecha charakterystyczna dla rolnictwa. Niewątpliwie oceny występowania związku pomiędzy wykonywaną przez rolnika czynnością a prowadzoną działalnością rolniczą należy dokonywać indywidualnie, uwzględniając charakter działalności prowadzonej przez producenta rolnego. Potrzeba odróżnienia czynności składających się na działalność rolniczą od innych wykonywanych przez rolnika nie budzi wątpliwości. Istotą ubezpieczenia wypadkowego w rolnictwie jest ochrona producenta rolnego przed wypadkami przy pracy podczas prowadzenia działalności rolniczej i to ona stanowi o tytule ubezpieczenia. Żaden zawód wykonywany przez człowieka nie posiada ochrony od zdarzeń występujących w gospodarstwie domowym. Warto mieć tutaj na uwadze także możliwości występowania nadużyć⁷⁰ w postaci prób wyłudzenia odszkodowania.

Rozwiązanie tej kwestii może być trojkie. Po pierwsze – można wprowadzić domniemanie ustawowe, że każde zdarzenie wypadkowe, które wystąpiło na terenie gospodarstwa domowego powiązanego z gospodarstwem rolnym, traktuje się jako wypadek przy pracy w działalności rolniczej. Konieczne jednak byłoby tu uwzględnienie możliwości przeprowadzenia przeciwdowodu przez KRUS, że czynność, którą wykonywał rolnik, nie była związana z prowadzoną działalnością rolniczą. Takie rozwiązanie sprzeciwiałoby się jednak istocie ubezpieczenia od wypadków przy pracy w rolnictwie.

Drugą możliwością mogłoby być wydanie odpowiedniego aktu prawnego – w tym przypadku rozporządzenia⁷¹ określającego, które czynności rolnika zaliczane są do czynności składających się na prowadzenie działalności rolniczej, a które nie. Enumeratywne wymienienie grup tych czynności⁷² w postaci katalogu zamkniętego byłoby z pewnością bardzo

⁶⁹ Przy założeniu niewystąpienia przesłanek pozbawiających prawa do świadczenia.

⁷⁰ Zależne od zeznań osoby poszkodowanej konstruowanych pod „wypadek przy pracy”.

⁷¹ Zob. art. 11 ust. 2 ustawy ubezpieczeniowej.

⁷² Np. przygotowywanie posiłku regeneracyjnego, sprzedaż produktów na targowisku, kąpiel po dokonany obrzęd.

trudnym zadaniem. Nie ulega jednak wątpliwości, że określenie tych czynności pozwoliłoby, zgodnie z art. 11 ustawy, na znaczne doprecyzowanie zakresu ochrony przysługującego osobom pracującym faktycznie w rolnictwie.

Trzecią możliwością, chyba najbardziej kontrowersyjną, byłoby wprowadzenie obowiązkowego⁷³ ubezpieczenia w KRUS dla rolników i członków ich rodzin od wypadków podczas prac w gospodarstwie domowym⁷⁴. Wyznacznikiem rozgraniczenia tzw. wypadków domowych byłby tu nierolniczy cel pracy – wykonywania określonej czynności. Takie rozwiązanie spełniałoby tylko wówczas swoją rolę, gdyby składka na ubezpieczenie odprowadzana była w innej wysokości niż w przypadku ubezpieczenia wypadkowego i do specjalnie wyznaczonego funduszu.

8. Przedstawiona propozycja w większości przypadków pozwalałaby uniknąć problemów występujących obecnie przy rozgraniczaniu czynności rolniczych od nierolniczych. Jednocześnie zabieg taki nie rozszerzałby nadmiernie ochrony od wypadków przy pracy rolniczej. Czynności podejmowane w ramach funkcjonowania gospodarstwa domowego⁷⁵ objęte byłyby bowiem dodatkową ochroną ubezpieczeniową. Wprowadzenie takiego rozwiązania, uwzględniającego swoistość pracy w rolnictwie i charakterystyczne cechy rolniczego ubezpieczenia wypadkowego, znalazłoby swoje uzasadnienie teoretyczne jedynie w odniesieniu do producenta rolnego i osób jemu bliskich, w szczególności członków rodziny. Tylko bowiem w przypadku prowadzenia działalności rolniczej istnieje tak ścisły związek pomiędzy miejscem wykonywania pracy a gospodarstwem domowym, że niejednokrotnie wyznaczenie granicy pomiędzy tymi czynnościami nie jest w praktyce możliwe⁷⁶. Przedstawione propozycje mogą z pewnością stanowić zachętę do dyskusji podczas prac nad kolejną nowelizacją ustawy ubezpieczeniowej.

⁷³ Warto także rozważyć, czy najodpowiedniejszym nie byłoby wprowadzenie tu ubezpieczenia fakultatywnego, wnioskowego.

⁷⁴ Możliwość takiego ubezpieczenia wprowadził ustawodawca włoski (tzw. ubezpieczenie gospodyń domowych), zob. INAIL, *Guide to Benefits*, Edition 2005, s. 25. Ubezpieczenie to dotyczy jednak gospodyń pracujących także w rolnictwie.

⁷⁵ Chodzi tu także o czynności życia codziennego, jak przygotowanie posiłków, ale także naprawa domu mieszkalnego czy przygotowywanie drewna na opał.

⁷⁶ Przykład: rolnik ulega wypadkowi podczas cięcia drewna na opał. Posiada on szklarnię opalaną drewnem i piec kafłowe w budynku mieszkalnym. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy czynność, którą wykonywał, była związana tylko z prowadzoną działalnością rolniczą.

THE CONCEPT OF AN OCCUPATIONAL ACCIDENT IN AGRICULTURE – DE LEGE FERENDA REMARKS

S u m m a r y

The aim of this paper was to make an attempt at the determination of a new concept of an occupational accident in agriculture. The current definition of such an accident, despite its broad scope and introduced changes, does not sufficiently include accident events, which may occur in agriculture and does not facilitate their qualification in the post-accident proceedings.

In conclusion the author proposed a simplification of the definition and adopting its following form: “An occupational accident in agricultural activity is a sudden event caused by an external factor, causing damage to the organism or death, if it occurred in the course of performance of agricultural activity or remained in connection with the performance of such activity. An accident covered by protection needs also to include such events, which occurred on the way to the site of performance of such activity or when returning from that site, if the travel was not interrupted by an unnecessary break.”

LA NOZIONE DI INFORTUNIO SUL LAVORO IN AGRICOLTURA – OSSERVAZIONI DE LEGE FERENDA

R i a s s u n t o

Lo scopo di questo lavoro è un tentativo di determinare la nuova nozione di infortunio sul lavoro in agricoltura. L'attuale definizione dell'infortunio, nonostante la sua ampiezza e le modifiche apportate, non include nel modo dovuto gli incidenti che possono verificarsi in agricoltura e non facilita la loro qualificazione nel procedimento seguente all'incidente.

In conclusione, l'Autore propone di semplificare la definizione e di assegnarle la seguente dicitura: „Un infortunio sul lavoro nella attività agricola è un evento improvviso determinato da cause esterne, il quale provoca le lesioni dell'organismo o la morte, se esso si è verificato durante lo svolgimento delle attività connesse all'attività agricola o in relazione con lo svolgimento di queste attività. Come infortunio coperto dall'assicurazione devono essere considerati anche gli eventi verificatisi durante il percorso di andata e ritorno dall'abitazione al posto di lavoro (svolgimento delle attività), salvo le eventuali interruzioni non giustificate”.